

KS. JAN DOHNALIK, *Parafia personalna w Kościele łacińskim. Studium historyczno-prawne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW 2022, ss. 247.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rnp25352.8>

Omawiane studium, oparte na szerokiej bazie źródłowej, z wykorzystaniem bogatego piśmiennictwa, zostało poświęcone znaczącej w strukturach Kościoła łacińskiego instytucji, jaką jest parafia personalna (Autor przez wiele lat pracował w nadrzędnej w stosunku do parafii personalnej jednostce: w Ordynariacie Polowym Wojska Polskiego w Warszawie).

Wymiar prawny opracowania wyrasta z jego wymiaru historycznego i ściśle się z nim wiąże. Na uwagę zasługuje szerokie spektrum wykorzystanych w nim źródeł, m.in. dokumentów przechowywanych w Archiwum Watykańskim, w Archiwum Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego, w Bibliotece Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych i w Archiwum Konferencji Episkopatu Polski oraz w archiwach diecezjalnych. Niemniej znaczące jest posłużenie się również ankietami z ordynariatów wojskowych siedmiu krajów.

Charakter pracy wyznaczył zastosowane w niej metody: historyczno-prawną i dogmatyczno-prawną.

Struktura monografii obejmuje trzy rozdziały poświęcone kolejno: 1) ewolucji dotyczącej wspólnot chrześcijańskich od pierwszych stuleci do parafii personalnych (powstałych w XX wieku); 2) parafii personalnej od Soboru Watykańskiego II do KPK z 1983 r. (tytuł rozdziału nie jest w pełni adekwatny do jego treści, obejmuje bowiem również regulacje tegoż Kodeksu); 3) parafii personalnej w przepisach pozakodeksowych oraz istniejącym wspólnotom i perspektywom ich rozwoju.

We Wstępie Autor postawił kilka pytań, na które odpowiedział w Zakończeniu.

Wydaje się, że przepisy pozakodeksowe należało pomieścić w rozdziale drugim (przy zmodyfikowaniu jego tytułu), a rozdział trzeci poświęcić rodzajom i typom parafii oraz praktyce łączenia parafii terytorialnych i personalnych.

W aneksach do pracy ks. Jana Dohnalika znalazły się trzy dekrety biskupów, wzór umowy w sprawie utworzenia parafii wojskowo-cywilnej oraz instrukcja ordynariusza Ordynariatu Katedry św. Piotra.

W obszernym rozdziale pierwszym (s. 24-90), po naszkicowaniu historii wspólnot parafialnych, ze szczególnym uwzględnieniem kryterium personalnego, Autor zaprezentował

ustawodawstwo średniowiecznych soborów powszechnych, w szczególności konstytucję Soboru Laterańskiego IV *Quoniam in plerisque*, która znacząco wpłynęła na rozwój parafii obrządkowych i językowych. Następnie wskazał na gruntowną analizę obrad i postanowień Soboru Trydenckiego odnoszących się do uporządkowania kwestii parafii oraz ich granic, z możliwością zaradzenia potrzebom wiernych w inny sposób: poprzez parafie personalne.

Instytucja parafii personalnych okresu potrydenckiego została uwzględniona w czterech kategoriach – parafie rodowe lub rodzinne razem z parafiami królewskimi; parafie obrządkowe; parafie narodowe lub językowe (znane szczególnie w Stanach Zjednoczonych w XIX wieku) oraz uprawnienia parafialne kapelanów szpitalnych i wojskowych. Następnie czytelnik zapoznaje się z pracami prowadzonymi nad redakcją KPK z 1917 r. Cenne jest tutaj uwzględnienie niepublikowanych wcześniej dokumentów przechowywanych w Archiwum Watykańskim.

Autor dostrzegł m.in. znaczenie norm promulgowanego KPK (kann. 216 § 4 i 451 § 3 KPK/1917), a także aplikację tej ostatniej normy do organizacji duszpasterstwa wojskowego w Polsce (przed 1939 r.), które opierało się na wojskowych parafiach personalnych.

W interesujący sposób zostały ukazane przełomowe decyzje i dokumenty z okresu pontyfikatu Piusa XII (1939-1958) dotyczące utworzenia wieloobrządkowych ordynariatów dla katolików wschodnich niemających własnego ordynariusza i parafii obrządkowych, a także rozwój zorganizowanego duszpasterstwa wojskowego (przyjęto zasadę jurysdykcji kumulatywnej, a kapelanom wojskowym zaczęły powszechnie przysługiwać prawa i obowiązki proboszczów personalnych). Czytelnik zapoznaje się również z postanowieniami Konstytucji Apostolskiej *Exsul Familia* (1952 r.) dotyczącymi duszpasterstwa migrantów (w dokumencie tym zachęca się do erygowania parafii personalnych ze względu na odrębny język lub narodowość).

W rozdziale drugim (s. 91-153) czytelnik poznaje najpierw instytucję parafii personalnej w okresie 1965–1983. Po przytoczeniu istotnych dokumentów przygotowawczych i wniosków (*vota*) przygotowanych na Sobór Watykański II są omawiane prace redakcyjne nad fragmentem Dekretu o posłudze biskupów *Christus Dominus*, a następnie nad jego postanowieniami (mówi się tam o odrębnych parafiach ze względu na obrządek lub język wiernych). Nie bez znaczenia pozostaje informacja od Autora o tym, iż w środowisku amerykańskim miała miejsce dyskusja prowadzona na temat zasadności tworzenia parafii personalnych oraz potrzeby zmian w ich dotychczasowym funkcjonowaniu.

W monografii nie pominęto bardzo doniosłej kwestii dotyczącej uprawnienia proboszcza personalnego do błogosławienia małżeństw. Sformułowanie tytułu tego wątku: „Proboszcz personalny a forma kanoniczna zawarcia małżeństwa” (s. 125) nie wydaje się jednak szczęśliwy. Segment ten powinien być opatrzony następującym tytułem: „Proboszcz personalny a uprawnienie do błogosławieństwa małżeństw”. Na specjalną uwagę zasługuje tutaj nawiązanie do toczącej się *suo tempore* w polskiej kanonistyce debaty na temat możliwości delegowania uprawnienia do błogosławienia małżeństw przez proboszczów personalnych (zwłaszcza przez kapelanów wojskowych). Kontrowersja ta została

rozstrzygnięta w Nocie Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z 5 marca 2005 r. na rzecz tezy o możliwości takiej delegacji.

W ostatnim segmencie rozdziału zaprezentowano obowiązujące przepisy KPK z 1983 r. dotyczące parafii personalnej. Warto tutaj zwrócić uwagę na dokonanie przez Autora gruntownej analizy kan. 518 KPK (ustawodawca uznaje ogólną zasadę tworzenia przede wszystkim parafii terytorialnych, polecając jednocześnie tworzenie parafii personalnych tam, gdzie jest to wskazane). Ks. Dohnalik ukazał również podstawowe elementy parafii personalnej w świetle kan. 515 § 1 tegoż Kodeksu (określona wspólnota wiernych, utworzenie jej na sposób stały, w Kościele partykularnym, pod władzą biskupa diecezjalnego, powierzona proboszczowi jako własnemu pasterzowi). Na s. 145 niewłaściwie oddano zwrot „pastor proprius” jako „własny kapłan” (powinno być: jako „własny pasterz”).

Znacząca jest konstatacja Autora, iż kluczową sprawę trojakiej posługi proboszcza personalnego stanowi „ustalenie, czy opieka duszpasterska, jaką sprawuje proboszcz personalny nad powierzoną wspólnotą wiernych, jest ekskluzywna czy kumulatywna” (s. 148).

W zakończeniu rozdziału zaprezentowano wykładnię kan. 1110 KPK, zawierającego normę regulującą uprawnienia proboszcza personalnego do asystowania przy zawieraniu małżeństw jedynie tych narzeczonych, z których przynajmniej jedno podlega mu w granicach jego jurysdykcji. Norma ta nie zawiera jednak ograniczeń terytorialnych w odniesieniu do uprawnienia proboszcza personalnego, w przeciwieństwie do kan. 1108 KPK, który upoważnia proboszcza terytorialnego do asystowania przy zawieraniu małżeństw na jego terytorium.

Rozdział trzeci opracowania (s. 154-200), będący pewną „mozaiką”, obejmuje trzy wątki. Pierwszy z nich, któremu poświęcono najwięcej uwagi, dotyczy głównych typów współczesnych parafii personalnych. Przeprowadzona analiza obowiązujących powszechnie przepisów, jak też innych dokumentów (w tym odpowiedzi na rozesełane ankiety) pozwoliła przedstawić panoramę prawnych i praktycznych rozwiązań odnośnie do różnych typów parafii personalnych (parafie personalne obrządkowe powstają w ordynariatach dla katolików obrządku wschodniego nieposiadających własnego ordynariusza, a także poza nimi, czego przykładem może być parafia obrządku bizantyjsko-słowiańskiego w Kostomłotach).

Motu proprio papieża Franciszka *Traditionis custodes*, zauważa Autor, zawiera zakaz zakładania nowych parafii personalnych ze względu na przywiązanie wiernych do liturgii rzymskiej według Mszału z 1962 r. i jednocześnie nakaz weryfikacji już istniejących parafii tego typu. Według instrukcji *Erga migrantes caritas Christi* parafie personalne dla migrantów mogą być tworzone tam, gdzie jest ich wielu, a grupa migrantów się odnawia, w innych zaś sytuacjach wystarczy struktura *missio cum cura animarum*.

Parafie akademickie, wprost wymienione w KPK, do których erygowania zachęcają także późniejsze dokumenty papieskie, nie są zbyt liczne – w Polsce działają dwie: w Częstochowie i w Stalowej Woli. Prawne zrównanie kapelana wojskowego z proboszczem na mocy art. 8 Konstytucji Apostolskiej *Spirituali militum curae* doprowadziło w Polsce do utworzenia unikalnej sieci kilkudziesięciu parafii wojskowych.

Wreszcie w najnowszych strukturach personalnych: w ordynariatach personalnych dla wiernych pochodzących z anglikanizmu, utworzonych na mocy Konstytucji Apostolskiej Benedykta XVI *Anglicanorum coetibus*, są erygowane parafie personalne, choć dzieje się to stopniowo i ostrożnie, i to jedynie tam, gdzie ukonstytuowała się w miarę duża i stabilna wspólnota wiernych.

Drugi wątek rozdziału prezentuje nowatorskie rozwiązania łączenia parafii lub quasi-parafii terytorialnych i personalnych. Szczególnym przykładem takich struktur duszpasterskich są tzw. parafie wojskowo-cywilne, erygowane w Polsce na podstawie umów między diecezjami terytorialnymi a ordynariatem polowym. Stanowią one połączenie parafii terytorialnej i wojskowej parafii personalnej. Obie części wspólnoty parafialnej są kierowane przez jednego proboszcza (kapelana wojskowego) i spotykają się w tej samej świątyni. Można je postrzegać zgodnie z literą obowiązującego KPK jako dwie odrębne parafie złączone poprzez umowę; można też w nich widzieć zaczątek nowatorskiej struktury: jednej wspólnoty parafialnej o podwójnej formie przynależności. Ta nowa praktyka rozwija się też od wielu lat w Stanach Zjednoczonych: w wielu diecezjach wierni mogą tam przystąpić do parafii zgodnie z własną deklaracją.

Wydaje się, że o ile takie członkostwo parafialne z wyboru nie unieważnia przynależności do parafii terytorialnej, lecz sankcjonuje pewną formę uczestnictwa w życiu nowej parafii, o tyle nie stanowi to działania przeciwnego prawu, a jedynie praktykę *praeter legem*, motywowaną względami duszpasterskimi. Istnieją jednak diecezje, które taką działalność *parish of choice* usankcjonowały prawnie, uznając „zapisanie się” do parafii jako formę przynależności do niej na zasadzie personalnej.

W dość obszernym Zakończeniu (s. 201-205) Autor podsumował swoje wywody, a następnie udzielił odpowiedzi na pytania, które postawił sobie na wstępie:

- Czy parafia personalna ma stanowić tylko rzadko spotykany wyjątek od ogólnego prawa stosowanego do parafii terytorialnych, czy jednak pełnoprawną alternatywę wobec występującego od wieków przyporządkowania terytorialnego wiernych?
- Czy przynależność wiernych do parafii personalnej ma się opierać jedynie na elementach obiektywnych, takich jak konkretne cechy osobowe oraz zamieszkanie na danym terenie, czy również na elementach subiektywnych, takich jak wybór i deklaracja wiernego oraz jego utożsamianie się z daną wspólnotą?
- Jaki model relacji między parafią terytorialną i personalną jest najlepszy, by z jednej strony utrzymać prawdziwą przynależność parafialną, a z drugiej – świadomość wspólnoty z Kościołem powszechnym?
- Jakie miejsce w nawróceniu duszpasterskim struktur kościelnych, którego pragnie papież Franciszek, zajmują parafie personalne?
- Czy mając na uwadze odpowiedzi na powyższe pytania, należałoby zmienić obowiązujące przepisy, czy też wystarczy stosować je szerzej i z większą odwagą?

Odpowiedzi na te pytania Autor sformułował następująco:

Studium historii parafii personalnych, a także przeprowadzona refleksja prawno-kanoniczna nad tym fenomenem pozwala na stwierdzenie, że parafie personalne nie powinny

stanowić rzadkiego wyjątku od ogólnej terytorialnej zasady tworzenia parafii. Należy rzeczywiście ustanawiać je wszędzie tam, gdzie jest to wskazane z racji duszpasterskich, a takich sytuacji jest coraz więcej.

Przynależność do parafii personalnej powinna opierać się nie tylko na elementach obiektywnych, ale także na wyborze wiernego, który potwierdzałby swoją wolę przynależenia do parafii poprzez odpowiednią deklarację i wpis do parafialnego rejestru lub kartoteki.

Z dwóch modeli relacji między parafią personalną i parafią terytorialną: ekskluzywnym i kumulatywnym więcej argumentów przemawia za jurysdykcją kumulatywną, czyli podwójną przynależnością wiernych zarówno do parafii terytorialnej, jak i do personalnej. Pozwala to z jednej strony na utrzymanie podstawowego kryterium terytorialnego przyporządkowania wszystkich wiernych, a z drugiej daje możliwość wyboru i powrotu, gdyby wierny chciał zrezygnować z przynależności do danej parafii personalnej (s. 204-205).

Szersze korzystanie z możliwości tworzenia parafii personalnych ze względu na potrzeby duszpasterskie jest ważnym elementem „nawrócenia” struktur kościelnych w celu skuteczniejszego wypełnienia misji Kościoła.

W odpowiedzi na piąte pytanie, pod koniec trzeciego rozdziału monografii, jako rezultat poszukiwań badawczych, Autor wysunął określone postulaty w trybie *de lege ferenda*. Rekomendowane zmiany w prawie powszechnym Kościoła zostały przedstawione z racji zarówno wyeksponowania duszpasterskiego celu tworzenia parafii personalnych, jak i lepszego uporządkowania ich działalności, także w relacji do parafii terytorialnych. Zaproponował zharmonizowanie elementów obiektywnych przynależności do takiej parafii z elementami subiektywnymi, do których należy przede wszystkim wola wiernego. Takie ujęcie, jego zdaniem, pozwala z jednej strony uniknąć nadmiernego subiektywizmu i indywidualizmu, z drugiej zaś – uszanować wolność dzieci Bożych. Wybór parafii personalnej, jak twierdzi Autor, może stanowić bardzo ważny krok na drodze świadomego przeżywania wiary i przynależności do Kościoła katolickiego. Według tegoż Autora korzystnym rozwiązaniem byłoby także umieszczenie w KPK nowej kategorii parafii mieszanej (*paroecia mixta*), która łączyłaby przynależność terytorialną z przynależnością personalną wiernych, którzy do niej przystąpili (s. 205).

Zaprezentowaną monografię ks. Dohnalika wypada ocenić bardzo pozytywnie: jako pogłębione, oparte na źródłach, o właściwej kompozycji wątków tematycznych studium na temat parafii personalnej w Kościele łacińskim. Niewątpliwie wypełnia ono lukę w piśmiennictwie kanonistycznym, wzbogacając je w znaczącym stopniu.

Wojciech Góralski
Akademia Mazowiecka w Płocku
w_goralski@wp.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6548-4120>